

The Altaics and Their Trade Relations with the Sassanids

Khodakaram. Rafiee¹, Feyz-Allah. Boushasb Gooshe^{2*}, Naser. Jadidi²

¹ PhD Student, Department of History, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran

² Associate Professor, Department of History, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran

* Corresponding author email address: f.boushasb@yahoo.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Rafiee, K., Boushasb Gooshe, F.-A., & Jadidi, N. (2024). The Altaics and Their Trade Relations with the Sassanids. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(4), 233-251.



© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

From the time of the Parthians, the names of tribes gradually appeared in texts, indicating their movement toward the eastern borders of Iran. In the second half of the Sassanid Empire, Iranians encountered new Altai tribes on their eastern borders. These migrations continued for centuries, leading the Sassanids to fight not only their traditional rivals, the Romans, but also these nomadic tribes, resulting in significant consequences. Beyond the victories, defeats, and political implications, these encounters also influenced their economic, trade, and cultural relations. The objective of this article is to examine and investigate the trade relations between the Sassanids and the Altaians and to explore the outcomes of these relations. Therefore, the research method first involves a brief review of the Altai tribes and their migration to the borders of the Sassanid Empire. Following this, it addresses the trade relations between these two regions, analyzing the exchange of goods in various sectors and highlighting the significance of the Silk Road for the economies of both territories. Ultimately, it is concluded that the trade outcomes were beneficial for both states, though the gradual dominance of the Altaians resulted in greater economic advantages for them.

Keywords: *Sassanids, Altaians, Turks, Hephthalites, Trade-Economic Relations, Silk Road*

EXTENDED ABSTRACT

The Sassanid Empire, following the Parthians, sought to expand and secure its eastern borders against the incursions of nomadic Altai tribes, including the Kushans, Hephthalites, and Turks, whose origins are complex and debated among historians (Frye, 2007). While some scholars emphasize the destructive aspects of the Altai invasions, others acknowledge the revitalization and military contributions brought by these nomads to Iranian society (Yarshater, 1994). Parthian and Sassanid rulers often recruited Altai warriors due to their martial prowess and economic motivations, as seen in alliances with eastern tribes during internal power struggles. Historical sources such as Procopius, Marcellinus, and Tabari provide scattered references to the Altai and their interactions with the Sassanids, underscoring the complexity of their relationships. Altai tribes, including the Scythians, Huns, and Hephthalites, occupied the vast Central Asian steppes, influencing the economic and political stability of neighboring states (Rice, 1965). The Huns, noted by Chinese sources as Xiongnu, threatened both Roman and Sassanid frontiers, with key battles such as those involving the Kidarites during the fifth century (Farrokh, 2007; Greatrex & Lieu, 2002). Hephthalites, often described as a mix of Turkic and Iranian elements (Frye, 1983), established a formidable presence along the northeastern borders, challenging Sassanid control until their eventual defeat by the Turks and Sassanids. The arrival of the Turks, first noted in Chinese records in 552 CE (Gabain, 1999), marked a new phase in the region's history, with the Göktürks forming powerful alliances and rivalries with both the Sassanids and Byzantines (Dignas & Winter, 2007).

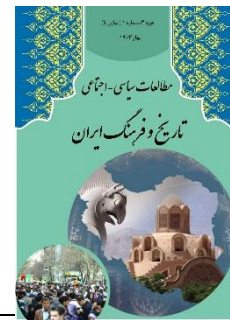
The Central Asian steppes, inhabited by nomadic groups such as the Scythians, Sarmatians, and later the Huns and Turks, played a critical role in the region's socio-political dynamics. Migration waves, beginning in the third century BCE with the Parni and Dahae, culminated in the establishment of the Parthian Empire (Harmatta, 1994). The collapse of ancient empires in the second century CE spurred the Great Migration, with Germanic tribes moving into Roman territories and Huns into Persian lands (Beckwith, 2009). Hephthalites extended their control over Bactria and Sogdiana, displacing Iranian populations and integrating with local cultures (Farrokh, 2007). Sassanid emperors like Shapur II and Kavad I navigated complex alliances and conflicts with these tribes, exemplified by Kavad's marriage to a Hephthalite princess (Garwath, 2005). The Turks' expansion under the Göktürks saw them dominate trade routes, including the Silk Road, and establish diplomatic relations with Byzantium, challenging Sassanid hegemony in Central Asia (Yarshater, 1994). The division of the Hephthalite Empire between the Sassanids and Turks further entrenched Turkic influence in the region, with Sogdiana becoming a key commercial hub under Turkic patronage (Klyashtorny & Livshits, 1971).

The Silk Road facilitated extensive trade and cultural exchange between China, Persia, and Byzantium, with Sogdian merchants playing a pivotal role in this network (Amanbaeva, 2017). The Sassanids, recognizing the economic potential of this trade, prioritized securing these routes against nomadic incursions (Yarshater, 1994). Trade agreements and conflicts between the Sassanids and Turks often centered on control over the lucrative silk trade, with Byzantium seeking alternative routes to bypass Persian intermediaries (Menander & Blockley, 1985). The economic rivalry between Khosrow I and the Göktürks reflected broader geopolitical tensions, as both powers sought dominance over Central Asian trade (Farrokh, 2007). Byzantine efforts to establish direct trade links with the Turks, highlighted by embassies such as that of Maniakh, underscored the strategic importance of the Silk Road (Blockley, 1985). Sassanid control over key trade centers like Merv and Balkh enabled them to levy taxes and monopolize trade, though this dominance was frequently challenged by Altai tribes (Chegini & Nikitin, 2012). The

economic interdependence fostered by the Silk Road, however, ensured continued interaction despite political hostilities.

Sogdian merchants, integral to Silk Road commerce, established trading colonies from Crimea to China, facilitating the exchange of goods such as silk, spices, precious metals, and luxury items (Pulleyblank, 1952). The Sassanid production of high-quality silk textiles, particularly in workshops at Susa and Gundeshapur, competed with Chinese imports, leading to intricate trade negotiations and alliances (Ghirshman, 1954). The economic prosperity derived from this trade supported Sassanid architectural and cultural achievements, while also funding military campaigns against both the Byzantines and nomadic invaders (Farrokh, 2007). Turkic control of northern Silk Road routes posed significant challenges to Sassanid economic interests, prompting military and diplomatic responses aimed at preserving trade stability (Garwath, 2005). The integration of Sogdian culture into the Turkic Khaganate further complicated Sassanid relations, as Sogdian cities became centers of commerce and political intrigue (Klyashtorny & Livshits, 1971).

The Silk Road not only facilitated economic exchanges but also cultural and religious interactions, with Buddhist monks traveling from China to India and Zoroastrian influences reaching Central Asia (Litvinsky, 1996). Sassanid and Byzantine cooperation in constructing defensive fortifications, such as those at the Darial Pass, highlighted the shared challenges posed by nomadic raids (Canepa, 2009). Sogdiana's economic peak during the seventh and eighth centuries saw the proliferation of coinage and trade networks extending from the Indian Ocean to the Mediterranean (Smirnova, 1981). The production of Sogdian silk, known for its intricate designs, became a hallmark of Central Asian trade, with notable finds in sites like Astana and Dunhuang (Yokohari, 1991). The collapse of the Sassanid Empire and the rise of Islamic Caliphates did not diminish the importance of these trade routes, as Sogdian merchants adapted to new political realities. The legacy of Sassanid-Altai trade relations persisted in the economic and cultural fabric of Central Asia, shaping the region's historical trajectory.



ترکان آلتایی و روابط تجاری آنان با ساسانیان

خداکرم رفیعی^۱، فیض الله بوشاسب گوشه^۲، ناصر جدیدی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه تاریخ، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

۲. دانشیار، گروه تاریخ، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: f.boushasb@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

رفیعی، خداکرم، بوشاسب گوشه، فیض‌الله، و جدیدی، ناصر. (۱۴۰۳). ترکان آلتایی و روابط تجاری آنان با ساسانیان. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۴)، ۲۵۱-۲۳۳.



© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

از زمان اشکانیان نام اقوامی در متون مشاهده می‌شوند که اندک اندک روی به مرزهای شرقی ایران آوردند و در نیمه دوم شاهنشاهی ساسانی، ایرانیان با اقوام جدید آلتایی در مرزهای شرقی خود مواجه شدند. این مهاجرت‌ها به گونه‌ای بود که تا سده‌های بعد هم ادامه داشت و در پی آن، ساسانیان در کنار جنگیدن با هم‌اورد خود، رومیان با این اقوام چادر نشین هم باید می‌جنگیدند و در نتیجه برای آنان تبعاتی را در پی داشت؛ یعنی گذشته از پیروزی و مغلوب شدن و پیامدهای سیاسی، بر روابط اقتصادی، تجاری و فرهنگی آنان هم تأثیر گذاشت. هدف این مقاله، بررسی و پژوهش بر روابط تجاری بین ساسانیان و آلتاییان است و این که پیامدهای این روابط چه بوده است. از این رو، روش کار هم نخست بررسی اجمالی اقوام آلتایی و مهاجرت آنان به مرزهای شاهنشاهی ساسانی است و پس از آن، به روابط تجاری بین این دو سرزمین اشاره داشته و روابط تجاری بین دو دولت را در زمینه‌های گوناگون و تبادلات کالا بررسی می‌کند و در کنار آن به اهمیت جاده ابریشم برای اقتصاد دو سرزمین هم پرداخته است. در پایان، چنین برداشت شد که پیامدهای تجاری برای هر دو دولت سودآور بوده، اما با چیرگی تدریجی آلتاییان، منفعت آن بیش تر نصیب آنان شد.

کلیدواژگان: ساسانیان، آلتایی‌ها، ترکان، هپتالیان، روابط تجاری-اقتصادی، جاده ابریشم.

مقدمه

پس از اشکانیان، پادشاهان ساسانی، در راستای منافع شاهنشاهی خویش تلاش می‌کردند که مناطق استراتژیک و اقتصادی را در اختیار خود بگیرند. به گونه‌ای که این حکومت در همان ابتدا هدفش این بود که مناطق شمالی، غربی و شرقی ایران را توسعه و گسترش دهد و از حملات و تجاوزات اقوام بیابان گرد به مرزهای شرقی و شمال شرقی ایران جلوگیری نماید. جدا کردن و تفکیک نژاد اقوام شرقی از یکدیگر چه در دوره ساسانیان چه در دوره‌های پیش از آن، کار سخت و دشواری است. حتی محققان و پژوهشگران تاریخ نمی‌توانند با اطمینان نژاد هر کدام از اقوام شرقی ایران را مشخص نمایند. یکی از این اقوام شرقی کوشانیان هستند، که در منابع از آن‌ها به نام «یوئه - چیه» نام برده شده است، که از خاستگاه خود در غرب مرزهای «کونسو» چین به دنبال فشار همسایگان شمالی خود حدود سال ۱۷۵ پ.م. به طرف غرب حرکت کردند و به همسایگی ساسانیان در آمدند (Frye, 2007).

با وجودی که شماری مورخین بر جنبه‌های مخرب قبایل آلتایی تکیه دارند، شکی نیست که تهاجمات چادرنشینان مزایایی هم داشته است. مهاجمان با آمیخته شدن با مردم ایران انرژی تازه‌ای در آن دمیدند و بنیه تضعیف‌شده آنان را بالا بردند (Yarshater, 1994). از این رو، نباید در ذهن داشت که روابط بین مردمان یک جانشین و استپی در شرق ایران همیشه خصومت‌آمیز، تهاجمی و تک و پاتکی بوده است. جدا از مبادلات اقتصادی که هر دو را به هم پیوند می‌داد، پارتیان و ساسانیان بیش تر از چادرنشینان شرقی در سپاهشان با سربازگیری بهره می‌بردند. از آن جا که این مردمان جنگ جو دارای روحیه سلحشوری و علاقه به سود مادی بودند، آنان بیشتر آماده کمک به شاهزادگان ایرانی در منازعات داخلی بودند. اردوان سوم، پیش از آن که پادشاهی را پس بگیرد، به قبایل شرق دریای کاسپین پناه برده بود؛ پیروز ساسانی پیش از آن که روابطش با هپتالیان به تلخی بگراید، به دنبال دریافت کمک از هپتالیان علیه برادرش هرمزد بود؛ و سرانجام بهرام چوبین ترجیح داد به همان ترکانی پناه ببرد که آن‌ها را شکست داده بود. یک چنین روابط دوستانه‌ای گاه با پیوندهای زناشویی تقویت می‌شد: قباد با یک دختر شاه هپتالی ازدواج کرد و خسرو انوشیروان با شاهدختی ترک ازدواج کرد که برای او هرمزد، وارث تاجش را به دنیا آورد.

با نگاهی کوتاه آشکار می‌گردد که پارتیان و ساسانیان با وجود شماری تهاجمات موفق از سوی چادرنشینان و نفوذشان به شرق ایالات ایران، توانستند سدی مستحکم در برابر این تهاجمات ایجاد کنند و بیش تر از هفت سده آن‌ها مانعی در برابر از هم گسیختگی و هرج و مرج مردمان یک جانشین در فلات ایران و سرزمین‌های مجاور آن بودند. این دو خاندان با کنترل نظامی و سازماندهی سیاسی‌شان عامل موفقیت و پاسداران تمدن در خاور میانه بودند (Yarshater, 1994).

درباره این پژوهش، کتابی خاص به نگارش در نیامده است، اما به طور پراکنده کتب متقدم لاتین چون پروکوپئوس، مارسلیانوس و آپیان، و کتب اوایل دوره اسلامی چون طبری و دینوری، و کتب معاصر لاتین چون تاریخ ایران کمبریج، هنرهای باستانی آسیای مرکزی، تاریخ تمدن آسیای مرکزی در چهار جلد، امپراتوری‌های جاده ابریشم، جسته و گریخته اشاره به روابط تجاری اقوام ترک با ساسانیان اشاره داشته‌اند و هدف این مقاله، تنها تمرکز بر روی آلتاییان و روابط تجاری ساسانیان با آنان است. از این رو، این مقاله به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر است:

آلتایی‌های مهاجرت کرده به مرزهای شرقی شاهنشاهی ساسانی شامل چه قبایلی می‌شده است؟ پیامدهای روابط تجاری ساسانیان با ترکان چه بوده؛ نقش جاده ابریشم در این مبادلات تا چه اندازه بوده؛ و در پایان چه کالاهای تجاری در این مبادلات نقش داشته است.

نگاهی به آلتاییان در مرزهای شرقی شاهنشاهی ساسانی

قبایل آلتایی

از دوران کهن، دشت‌های پهناور از سرزمین‌های پست اروپای مرکزی به سمت شرق تا مرزهای چین، پیوسته زیستگاه شماری از قبایل چادرنشین بوده است. در بخش آسیایی، چادرنشینی سکونت داشتند که سرزمین‌های چراگاهی را مدت‌ها پیش از حضور جوامع یک‌جانشین در نواحی حاصل خیز تحت اختیار خود در آورده بودند. این قبایل گوناگون که یکی پس از دیگری جانشین یکدیگر می‌شدند تا به امروزه هم همان الگوهای زندگی را از اجدادشان دنبال کرده‌اند. از نخستین هزاره اول پ.م، تا پایان هزاره اول میلادی، این چادرنشینان توانستند بر رویدادهای دنیای کهن تا اندازه بسیاری بر ثبات اقتصادی و سیاسی دولت‌های کوچکی تأثیر گذارند که در امتداد مرزهای غربی، جنوبی و شرقی رشد کرده بودند. با وجود این، کشمکش‌هایی که بین چادرنشینان و یک جانشینان پیوسته روی می‌داد، منجر به قطع ارتباط دادوستدهای فرهنگی آنان نشد.

در آغاز هزار اول پ.م، در آسیای مرکزی سکاها و چادرنشینان آسیایی خویشاوند با هم در ناحیه پهناوری زندگی می‌کردند. این اتحادیه بزرگ قبیله‌ای ویژگی‌های فرهنگی و روش زندگی مشترکی با هم داشتند، با وجود آن، این خاندان‌ها، مستقل و از یکدیگر متمایز بودند. در بخش آسیایی دشت‌های آن، سکاها بودند که در طول زمان هون‌ها جانشین آنان شدند. این مردمان ترک تبار، کنترل این ناحیه را به دست گرفتند و در سده ششم میلادی یک پادشاهی نیرومند شکل دادند که بعدها به دست مغولان، سامانیان، غزنویان و سلجوقیان افتاد (Rice, 1965).

همان زمانی که صحرانوردان ایرانی نژاد سکایی و سارماتی در روسیه غربی و در تورگای و در روسیه غربی، قسمت باختری نواحی مرغزاران را اشغال کرده بودند، در همان دوران، بخش خاوری آن مرغزاران تحت اشغال قبایل ترک و مغول بود. چینی‌ها، این ملتی را که بین ترک و مغول ساکن بودند، هیونگ‌نو می‌نامیدند (Grousset & Mikadeh, 1988). در سال ۳۹۵ یا ۳۹۸ میلادی، شماری از هون‌های استپی از کوه‌های قفقاز گذشتند و به مرزهای شرقی امپراتوری روم و بخش‌های غربی شاهنشاهی ساسانی نفوذ کردند. مهاجمان هون با وجودی که سرانجام از اوتروپیوس^۱ شکست خوردند، ویرانی‌های بسیاری در سراسر استان‌های شرقی روم به بار آوردند (Greatrex & Lieu, 2002). در اوایل سال‌های ۴۴۰ میلادی، کیداریان که یک قبیله از ترکان آغارین بودند، تاخت و تازهای سهمگینی در نواحی شرقی ایرانی ساسانی به ویژه خراسان انجام دادند (Farrokh, 2007). آن‌ها یک قوم از آسیای مرکزی بودند که در مرزهای شرقی شاهنشاهی ساسانی پدیدار شدند و به هپتالیان یا هون‌های سفید پیوستند و دشمن بالقوه شاهنشاهی ساسانی شدند. یزدگرد دوم در امتداد مرزهای شرقی دژهایی ساخت و کیداریان را به عقب راند (Burgan, 2010).

یک تهدید خطرناک و جدید دیگر از آسیای مرکزی در امتداد مرزهای شمال شرق شاهنشاهی، یک قوم غیر-ایرانی موسوم به هیاطله در زبان فارسی بود. مورخان یونانی از آنان با عنوان هپتالی یا هون‌های سفید یاد می‌کنند. در هر حال دشوار است، ویژگی‌های قومی هپتالیان را آشکار کرد. یک احتمال این است که آن‌ها یک آمیزه‌ای از هسیانگ-نو (ترک)، و ایرانی بودند که به زبان ترکی یا هون تکلم می‌کردند (Farrokh, 2007). ریچارد فرای بر این باور است که هپتالی‌ها مردمی با ریشه ایرانی بودند که تحت تأثیر فرهنگ و زبان ترکی و آلتایی قرار گرفتند (Frye, 1983). بیوار درباره آنان آورده که هپتالیان ترک یک تهدید جدی در امتداد مرزهای شرقی شاهنشاهی فراهم کردند (Bivar, 1970). آن چه مربوط به اصل قومی-زبانی هپتالیان می‌شود، این است که آن‌ها پیشرو ملل هسیانگ-نو (هون‌ها، ترکان؛ آوارها، مغولان) بودند

¹. Eutropius

که اندک اندک بر آسیای مرکزی چیره شدند و به اروپای شرقی و پارس یورش بردند (Farrokh, 2007). پروکوپئوس آورده که هپتالیان در مرزهای شمال شرقی شاهنشاهی ساسانی پدیدار شدند و آن‌ها را هون‌های هپتالی نامند که هون‌های سفید هم نامیده می‌شوند و با این همه، چنین نمی‌نماید از هون‌ها بوده باشند و ارتباط قومی-زبانی آنان آشکار نیست. نام فارسی برای شهر آن‌ها "گرگو" بوده است (Beckwith, 1914; Procopius & Dewing, 2009). در جای دیگر آمده که کیداریان، آخان‌ها، نک‌ها^۱، و هپتالیان اصیل چهار نهاد سیاسی بودند که بیش تر وابسته به امواج هون بودند و از نیمه دوم سده چهارم پ.م، شروع به حرکت به مرزهای اقوام هندوایرانی کردند (Antela-Bernardez & Vidal, 2016).

در شماری از منابع از آنان با همان عنوان ترک هم یاد شده که همان هپتالیان هستند که به عنوان هون‌های سفید شناخته می‌شوند و در نوشته‌های عربی با عنوان هیاطله هستند (Al-Ka'bi, 2016). هیاطله، جمع مکسر هیتال، و درست آن هبتال است. هبتال در اصل نام یک خاندان بوده است که در بیزانته Hephthalitai و در چینی ye-tai-I li-to، و شکل یونانی آن با فاعلی جمع در سغدی مطابقت دارد (Henning, 1977). چنین می‌نماید آنان مردمی بودند که دومین موج از مهاجران قبایل هون را شکل دادند و علیه دنیای ایرانی و هندی از میانه سده چهارم میلادی قد علم کردند. آمیانوس از آنان گزارش می‌دهد که آنان در سال ۳۵۶ میلادی در زمان شاپور دوم به مرزهای شرقی ایران تاختند. نخستین اشاره به آنان در منابع پارسی از رابطه‌شان با شاهنشاهی ساسانی در زمان پادشاهی یزدگرد پسر بهرام (۳۹۹-۴۲۰ میلادی) یاد می‌کند (Marcellinus & Rolfe, 1935). روی هم رفته، دو دیدگاه درباره منشأ هپتالیان وجود دارد: نخست آن‌ها چادرنشینانی از زینجیانگ با رهبری از عناصر هونی بودند؛ در حالیکه دیدگاه دوم هپتالیان را کوه‌نشینانی ایرانی از بدخشان معرفی می‌کند. درگیری بین آن‌ها اشاره به این دارد که هپتالیان آمیزه‌ای از دو نظریه مطرح شده در بالا هستند و می‌توان احتمال داد که مهاجران از آسیای مرکزی با مردمان بومی برای ایجاد یک پادشاهی نه در حد شاهنشاهی ساسانی و کوشان به هم ملحق شده باشند (Enoki, 1959).

اما درباره ترکان که شماری دانشمندان بر این گمانند که ترکان از قبایل هون^۲ بودند که به وسیله هون‌ها از اوردوس رانده شدند. برپایه داستان (شاهنامه)، آن‌ها از سرزمین اساطیری توران هستند که سرانشان در جاه و جلال، با تاج‌های زرین و سکونت در چادرهای فراخ زندگی می‌کردند. آن‌ها دارای گله‌های بزرگ اسب و گاو بودند که حیواناتشان را با تاج و علائم شخصیت‌شان داغ می‌کردند. آن‌ها اندک اندک به سمت کاشغر پیش رفتند و سپس وارد ترکستان شدند. مطابق داستان شان فرمان روای شان، فریدون [البته در شاهنامه]، یکی از بزرگ ترین شاهان دنیا، سرزمین خود را بین دو پسرش [در شاهنامه سه پسر ایرج، تور و سلم]، تقسیم می‌کند و ایران را به ایر (ایرج)، و توران را به تور [روم را به سلم] می‌دهد. در آثار هنری قرون وسطی، ترکان را با پیراهن‌های چسبان، شلوارهای گشاد جمع شده در قوزک پا، آراسته به چکمه‌های بلند و کلاه‌های نمادی یا خزی مناسب برای سوارکاران چادرنشین نشان می‌دهند، در حالی که جنگ جویان آنان دارای کلاه-خودهای نوک تیز که در بالای آن یک گوی یا سنجاق قرار داشت (Rice, 1965).

در تواریخ خاندانی چینی، واژه ترک برای نخستین بار در یک منبعی در سال ۵۵۲ میلادی خطاب به مردمی است که دست کم در نیمه شرقی شاهنشاهی شان زندگی می‌کردند و خودشان را کوک-تورک^۳ می‌نامیدند. تا آن تاریخ، آنان تحت حکومت ژوان-ژوان‌ها بودند که مردمی با نژاد و زبانی ناشناخته بودند، اما هم چون ترکان، چادرنشین و پرورنده اسب بودند. در سال ۵۲۲ میلادی، ترکان علیه اربابان و فرمان روایان شان شوریدند و لقب خاقان را اقتباس کردند که به طور مجازی دال بر فرمان روایی بر مردمان استپ بود و یک لقبی بود که از سده سوم میلادی در آسیای مرکزی شناخته شد. امپراتوری ترکان در استپ با شتاب در جنوب تا مرزهای چین گسترش یافت و در غرب تا دریاچه

1. Alkhan, Nezak

2. Hunnu

3. Kök-Türk

آرال و در جنوب غربی تا بلخ گسترش یافت و حتی پادشاهی‌های حوضه تاریم را تحت کنترل خود درآورد. به جز یک وقفه سه نسله، شاهنشاهی آنان تا میانه سده هشتم میلادی به درازا انجامید (Yarshater, 1994).

تا سده پنجم میلادی که قبایل ترک شروع به تشکیل شاهنشاهی کردند، و این فرایند را از راه نظامی پیش بردند، زبان ترکی هم، راه خود را در این نواحی باز کرد (Daryaee, 2009). همان گونه که آمد، رسیدن ترکان به مرزهای شاهنشاهی ساسانی نخستین بار با نام گوک ترک^۱ در سال ۵۵۲ میلادی در منابع چینی آمده است (Gabain, 1999). شاید بتوان گفت که این نخستین بار بود که به واژه ترک اشاره شده است. این واژه می‌تواند از tueh-chi که یک واژه چینی است و به معنای کلاه خود است، مشتق شده باشد، با وجود آن، آشکارا چنین چیزی نمی‌توان گفت (Farrokh, 2007). بین سال‌های ۵۴۶ و ۵۶۲ میلادی، شاهنشاهی نیرومند ترکان غربی شکل گرفت. پس از فروپاشی هون‌های هپتالی در ۵۵۷ میلادی آن‌ها یک دشمن طبیعی برای ساسانیان شدند و به ویژه این که آن‌ها خودشان با رومیان متحد شدند و روابط پیمانی با ژوستین دوم (۵۶۵-۵۷۸ میلادی)، منعقد کردند (Dignas & Winter, 2007).

یکی از شاخه‌های قبایل ترک، خزرها بودند که از اورال پدیدار شدند و یک حکومت بنیاد گذاشتند که در سده هفتم میلادی، تا قفقاز گسترش داشت و در سده هشتم میلادی تا کریمه و رودخانه دنیپر امتداد داشت. این دولت تا پایان سده دهم میلادی ادامه داشت و نیاکان اوکراینیان و روس‌های امروزی آن را نابود کردند. خزرها احتمالاً مربوط به بلغارها می‌شدند و در ولگای سفلی و میانه زندگی می‌کردند و چنگیز خان در سده سیزدهم میلادی بر آنان غالب شد (Hostler, 1993).

در هر حال، شواهد قوم‌نگاری باید به دقت مورد بررسی قرار گیرد تا بتوان این اقوام را آشکارا مورد ارزیابی قرار داد. در یک تقسیم‌بندی کلی آنان را به دو گروه غربی و شرقی تقسیم می‌کند. ترکان غربی مردمان ترک زبانی هستند که بعدها بیش تر تابع امپراتوری عثمانی شدند و تا ایران و افغانستان پراکنده هستند. ترکان شرقی مردمان ترکستان و آسیای مرکزی تا مغولستان و چین را در بر می‌گیرند (Czapliccka, 1973).

پدیدار شدن قبایل آلتای در مرزهای شرقی ساسانی

ساکنان امروزی آسیای مرکزی از زینجیانگ تا ترکیه و از ولگا تا هندوکوش، تا اندازه زیادی به زبان‌های ترکی سخن می‌گویند. ممکن است جای تعجب باشد که این ناحیه با منطقه‌ای هم‌خوانی دارد که شاخه هندوایرانی هندواروپایی‌زبان از فرهنگ برنز آندرونوو، و سکا‌های عصر آهن در آن پراکندگی داشتند (Lazaridis et al., 2014). در ماوراءالنهر و استپ، چادرنشینانی که به گروه‌های قومی سکایی و ماساگت تعلق داشتند، نقش مهمی را در این جا ایفا می‌کردند. چندین تغییرات عمده در استپ‌های اوراسیا روی داد. در غرب، سرمتی‌ها جای گزین سکاها شدند، در حالی که در شرق، یک قدرت جدید به نام هسیونگ-نو (هون‌ها) در حال پدیدار شدن بود. این دوره مهم در تاریخ چادرنشینان اوراسیا را تاحدی به نام دوره هون-سرمتی نام گذاری کرده‌اند. این رویدادها با اقبال تاریخی چادرنشینان در آسیای مرکزی همراه بود. سده‌های سوم و دوم پ.م، یک فرایند انتقال برای این چادرنشینان را در برداشت که مشخصه آن مهاجرت گسترده و پدیدار شدن ممتد گروه‌های قبیله‌ای در صحنه تاریخ بود. حرکت این چادرنشینان یک تهدید مداوم برای امنیت پادشاهی یونانی-بلخی بود. نیمه سده سوم پ.م، شاهد به قدرت رسیدن گروه‌های قبیله‌ای چون پرنی‌ها و داهه‌ها، اخلاف ماساگت‌ها در ناحیه دریاچه آرال هستیم. آن‌ها به پارت، ساتراپی قدیم هخامنشی یورش بردند و از ضعف سلوکیان برای بنیان یک دولت پارتی مستقل در سال ۲۵۰ پ.م، تحت نام خاندان اشکانی بهره بردند. این دولت چادرنشین نیرومند که از نیمه سده سوم پ.م، تا آغاز سده سوم میلادی به درازا کشید، رقیبی جدی برای پادشاهی یونانی-بلخی، سلوکیان، رومیان و شاهنشاهی کوشانی شده بود. اشکانیان بیش تر از دیگر گروه‌های چادرنشین مزدور به خدمت می‌گرفتند و این فرایند منجر به جای

¹. Gok Turk

گزینی و رشد ممتد جمعیت چادرنشین در کشور شد. گورهای مردمان چادرنشین در شماری مکان‌ها در دره‌های کویت-داغ و کوه‌های بلخان بزرگ و تپه‌های کوچک مورد کنکاش قرار گرفته و شواهد متقنی درباره حضور دایمی چادرنشینان در شمال پارت را می‌دهد که نقش مهمی در زندگی سیاسی این دولت داشتند. این شواهد نشان می‌دهد که این چادرنشینان شیوه شاخص زندگی و فرهنگ خود را حفظ کردند (Harmatta, 1994). در سراسر تاریخ شاهنشاهی، مرزهای شرقی را چادرنشینان تهدید می‌کردند و سکاها دوبار از راه سیستان، کوشانیان، هیتالیان و ترکان از شمال شرق هجوم آوردند که بیش تر از سرزمین‌های مرزی چین می‌آمدند (Sauer, 2017).

پس از سده دوم میلادی که امپراتورهای باستان شروع به تجزیه شدن کردند، مردمانی از شمال اوراسیا شروع به مهاجرت به سمت جنوب کردند و این رویداد تاریخی گسترده موسوم به مهاجرت بزرگ ملل شد که ما شاهد حرکت گروه‌های ژرمنی به نیمه غربی امپراتوری روم سابق؛ مهاجرت خیون‌ها، هیتالیان، و دیگران به سرزمین‌های آسیای مرکزی شاهنشاهی پارس؛ و مردمان مغول به نیمه شمالی امپراتوری چین هستیم. با این همه، علت مهاجرت این اقوام ناشناخته باقی می‌ماند (Beckwith, 2009). تا سده چهارم میلادی اتحادیه قبیله‌ای هون‌ها، نواحی ایرانی در آسیای مرکزی را (در اصل کوشان)، از میان برده بودند. فروپاشی کوشانیان منجر به خلاء قدرت در آسیای مرکزی شده که به خیون‌ها و هیتالیان استثمار شده بود. گسترش پیوسته هیتالیان به چیرگی ایرانیان و هندواروپاییان بر آسیای مرکزی پایان داد. هیتالیان بی‌باکانه شاهنشاهی خود را همراه با اشغال بدخشان، بلخ، و سغد، تا تخارستان گسترش دادند. جمعیت ایرانی سرزمین‌های فتح شده یا به غرب فرار کردند و یا از میان رفتند و یا با فاتحان هم‌گون گشتند و این فرایند پیوسته تا دوره اسلامی ادامه داشت. با وجود این، شماری گویش‌وران ایرانی در آسیای مرکزی به جا ماندند و از میان آنان می‌توان به تاجیک‌ها، افغان‌های ایرانی-پشتو زبان و نیز ناحیه بدخشان اشاره کرد (Farrokh, 2007).

پروکوپیوس رویدادهایی که پارسیان در مرزهای شمال شرقی‌شان در طی سده پنجم میلادی با آن روبرو بودند، لمس کرده است. مورخ بیزانسی از آشتی دراز مدت بین روم و پارس برای رهایی از مشکلات یاد می‌کند؛ او بر رخدادهای پارسیان در شرق تمرکز دارد و به ما گزارش‌های مشروحی از تقابل ساسانیان با مهم‌ترین دشمنان‌شان در سده پنجم میلادی، هیتالیان ارایه می‌دهد. در حالی که در سده سوم و چهارم میلادی، ساسانیان در آغاز از سوی شاهنشاهی کوشان مورد تهدید قرار گرفته بودند، از سده پنجم به بعد آن‌ها بایستی بیش تر با قبایل چادرنشینی می‌جنگیدند که تاریخ تک‌شان و هویت قومی آن‌ها مبهم است و در میان دانشمندان درباره آن‌ها مباحثی وجود دارد. در میان این قبایل باید از هیتالیان یا هون‌های سفید یاد کرد که در طی سده پنجم میلادی یک شاهنشاهی نیرومند به اصطلاح "میان رودان سکایی" بین آمودریا و سیردریا بنیاد گذاشتند. پروکوپیوس به شیوه زندگی غیرچادرنشینی هیتالیان و سازمان‌بندی سیاسی آن‌ها اشاره دارد که آن‌ها را از دیگر قبایل هون متمایز می‌کرد. در سده پنجم میلادی هیتالیان، دهشتناک‌ترین دشمن ساسانیان بودند که آن‌ها را وادار کرد همه توان خود را در شرق صرف هیتالیان کنند (Dignas & Winter, 2007).

در زمان ساسانیان، از زمان شاپور دوم که جانشینش اردشیر دوم (۳۷۹-۳۸۳ میلادی)، شده بود، سپس شاپور سوم (۳۸۳-۳۸۸ میلادی)، پسر شاپور دوم جای او را گرفت، در طی این دوره و دوره پادشاهان بعدی، ارمنستان، هون‌ها و هیتالیان دوباره برای شاهنشاهی ساسانی دردسر فراهم کردند. هون‌ها در بخش‌هایی از شمال ایران، قفقاز، آناتولی پدیدار شدند و استحکامات دفاعی سرزمین ساسانی همراه با تلاش بیزانس برای در دست گرفتن ارمنستان، تهدیدات مداوم در مرزهای غربی بیش تر شد. پس از یزدگرد دوم به مدت پنجاه سال، هیتالیان بزرگ‌ترین تهدید خارجی برای ساسانیان بودند و آن‌ها و ارمنستان هر دو به دنبال بحث جانشینی بودند. پس از یزدگرد دوم، دو فرزند او بر سر به دست آوردن تاج و تخت به رقابت پرداختند و هرمزد سوم (۴۵۷-۴۵۹ میلادی)، پادشاه شد، اما به وسیله برادرش پیروز (۴۵۹-

۴۸۴ میلادی)، از اورنگ شاهی به پایین کشیده شد و او متحد هیتالیان شد، اما به دنبال دشمنی و جنگ با آنان کشته شد. قباد (۴۹۹-۵۳۱ میلادی) با شاهدختی از هیتالیان ازدواج کرد و آنها را متحد خود در نبردهایش کرد (Garwath, 2005). با وجودی که هم بهرام گور و هم یزدگرد دوم بارها با هیتالیان درگیر شدند، سرانجام آنها در دفع یورش آنها سربلند بودند. در زمان این درگیری‌ها، یزدگرد دوم متحمل شکست‌هایی بین سال‌های ۴۴۳ و ۴۵۰ میلادی شد. پس از مرگ او پسرانش برای به دست آوردن تاج و تخت با یک دیگر به نبرد پرداختند و یکی از آنان به نام پیروز تختگاه را با کمک هیتالیان به دست آورد. با وجود آن، این اتحاد زیاد به درازا نکشید و تقریباً بیش تر دوران پادشاهی پیروز در جنگ با هیتالیان و شکست‌های ساسانیان سپری شد. نخستین مرحله از این درگیری‌ها حوالی ۴۶۹ میلادی با قرارداد صلحی تحقیرآمیز به پایان رسید. هیتالیان، قباد پسر فیروز را به عنوان گروگان نگه داشتند تا پارسیان غرامت جنگی داده باشند. مطابق تاریخ نگاری جوسوا استیلات^۱، امپراتور روم از جمله کسانی بود که از پارسیان با دادن پول حمایت کرد تا علیه هیتالیان جنگ کنند. در آغاز سال ۴۸۰ میلادی پیروز برضد هیتالیان جنگ کرد و مجبور به مصالحه شد و در سال ۴۸۴ میلادی ساسانیان متحمل شکست ننگین دیگری شدند و پیروز در جایی که امروزه افغانستان است، جانش را از دست داد. پیامد نتایج فاجعه‌بار این جنگ، ورود هیتالیان به شرق ایران، پرداخت سالیانه باج و خراج و مداخله در امور سیاسی شاهنشاهی ساسانی بود (Dignas & Winter, 2007). پیروز و قباد با هیتالیان، خسرو انوشیروان با کیداریان و هرمزد چهارم با مهاجمان ترک در مرزهای شرقی جنگ کردند (یارشاطر، ۱۳۷۳: ۳-۱: ۹۰). در طی سده ششم میلادی تقابل بین روم و پارسیان در یک سطح گسترده‌ای روی داد و هم مرزهای دو کشور و هم آوارها، ترکان، خزرها، و اعراب را درگیر این منازعات کرد (Dignas & Winter, 2007).

روابط تجاری و پیامدهای آن بین ساسانیان و آلتاییان

دو سده‌ای که در طی آن، ترکان در آسیای مرکزی قدرت غالب شدند، مشخصه یک تحول تاریخی است که در تاریخ برای نخستین بار روی می‌دهد و در اصل امپراتوری چادرنشینان بوده که هم زمان هم مرز سه تمدن یک جانشین شدند و این سه تمدن، چین، ایران، و دنیای غرب بود که به عنوان بیزانس می‌شناسند. یک رابطه کم و بیش دایم بین این سه تمدن برقرار شد و یک جریان تجارت آزاد را در پی داشت (Sinor et al., 1966). ملل یک جانشین آسیای مرکزی چون سغدها و قدرت‌های چادرنشین چون آوارها، هون‌ها، خیونی‌ها، هیتالیان، خزرها و نخستین شاهنشاهی ترکی استپی، بودند که وارد دو شاهنشاهی ساسانی و بیزانس شدند. هم‌چنان که آنان وارد جنگ‌های بین روم و ساسانی می‌شدند، این ملل استپی دایره ارتباط و رقابت بین دو شاهنشاهی در آسیای مرکزی در زمینه بازرگانی، سیاسی، و نظامی را گسترش دادند (Canepa, 2009). دیگر اشاره به وسعت روابط بین‌المللی از تحرکات آزاد مبلغان، مسیحیان، مانویان و بوداییان آشکار می‌گردد که در مسافت‌های طولانی از ایالت‌های شرقی ساسانی در امتداد ماوراء قفقاز تا زینجیانگ در حرکت بودند. البته، به واسطه تحرکات چند قبیله چادرنشین در سرزمین‌هایی که بر آنان حاکمان ساسانی-کوشانی فرمان روایی داشتند، نشان دادن اوضاع اجتماعی کوشان شهر دشوار است. این تصویر آشکار نخواهد گردید مگر این که فرایند مهاجرت را تا آمدن هیتالیان دنبال کنیم (Chegini & Nikitin, 2012).

با بنیاد شاهنشاهی ساسانی تجارت بین‌المللی به حالت عادی برگشت و در این دوره هم چون دوره پیشین کالای اصلی ابریشم بود که سود والایی از نظر اقتصادی و هم سیاسی داشت و به عنوان خراج داده می‌شد و شاهان و سفیران آن را به عنوان هدیه پرداخت می‌کردند و آن را از متحدان خریداری می‌کردند و برای پرداخت به سربازان به کار می‌بردند (Yarshater, 1994). موضع اصلی برای ساسانیان امنیت دراز مدت مسیرهای تجاری بود، اما در کنار آن، استراتژی‌های مهم و مسایل نظامی هم وجود داشت. از آغاز شروع خاندان ساسانی، اردشیر اول به دنبال در دست گرفتن میان رودان سفلی، خلیج فارس، و مسیرهای دریایی بوده است و بعدها هم پادشاهان متأخر ساسانی با رسیدن

¹. Josua Stylite

هون‌ها و هپتالیان و تهدید امنیت مسیرهای تجاری در امتداد آسیای مرکزی در صدد امن کردن این نواحی هم بودند. از این رو بود که خسرو اول با ترکان متحد شد و هپتالیان را نابود کرد و به قدرت یک تهدید بزرگ برای ساسانیان و مسیرهای تجاری در امتداد آسیای مرکزی پایان داد (Garwath, 2005).

روابط ترکان و ساسانیان در آغاز محترمانه و ظاهراً سودمند بوده است. شوربخانه، اتحاد بین ترک و ساسانی اندکی بعد رشک‌آلود شد و آنگاه رو به دشمنی گرایید و موضوع آن برتری اقتصادی بود. جنگ‌های گذشته خسرو اول در یمن و لازیکا تا حدی برای ملاحظات اقتصادی بوده است و او قصد داشت تسلط کاملی بر مسیر تجاری جاده ابریشم در آسیای مرکزی داشته باشد. خسرو پیش از این، ایران را به یک نیروگاه و خاستگاه معماری، هنری، و عامی تبدیل کرده بود. این احیای فرهنگی تنها می‌توانست با یک اقتصاد نیرومند و باثبات تأمین شود. جاه‌طلبی خسرو با منافع ترکان گویک هم خوان نبود؛ چرا که در پی به دست آوردن سهم بیش‌تر از تجارت جاده ابریشم بودند (Farrokh, 2007).

رومیان در جهت پیش برد منافع خود دنبال متحدانی بودند و در طول تاریخ خود با شاهان ارمنستان، گروه‌های آوار، اسلاوها، هون‌ها و بعدها با اعراب هم متحد شدند (Fisher, 2011). رومیان در نیمه سده ششم میلادی تلاش به ضربه زدن به منافع تجاری ساسانیان از تجارت ابریشم با چین کردند و از این رو به دنبال متحدی دیگر در مسیر جاده ابریشم برآمدند و در صدد بودند هم با ترکان پیمانی منعقد کنند و هم تخم‌های کرم ابریشم را سرقت کنند تا تولیدات ابریشم را به غرب معرفی کنند (Farrokh, 2007). رومیان تلاش کردند تا چندین متحد برای ارتباط تجاری در مسیرهای زمینی و دریایی پیدا کنند. مطابق گفته مورخ بیزانسی مناندر پروتکتور^۱، انگیزه آغاز روابط سیاسی بین بیزانس و ترکان در سال ۵۶۸ میلادی در اصل واردات ابریشم گران بها و نفیس از شرق دور بدون دخالت ساسانیان بود (Menander & Blockley, 1985). در همین زمینه، دیگناس از پروکوپئوس نقل می‌کند که ژوستین (۵۲۷-۵۶۵ میلادی)، در سال ۵۵۲ میلادی تلاش کرد تا پرورش کرم ابریشم را در امپراتوری بیزانس رواج دهد (Dignas & Winter, 2007).

امپراتور ژوستین از سال ۵۶۸ به بعد در صدد روابط سیاسی با ترکان بود. در این سال شاه پارس سفرای ترک را که می‌خواستند اجازه فروش ابریشم را در شاهنشاهی ساسانی به دست آورند، رد کرد. در مقابل، ترکان به امپراتوری بیزانس نزدیک شدند و به امپراتور پیش نهاد روابط تجاری و حمل و نقل سالم کالاهای گران بها در ماوراء قلمرو ساسانی را دادند. آن‌ها اظهار داشتند که می‌خواهند با دشمنان بیزانس در سراسر مرزها جنگ کنند. تئوفیلاکت سیمکاتا آورده که ساسانیان تلاش کردند تا این رابطه سیاسی را از میان ببرند. ترس پارسیان از یک اتحاد بین دو رقیب بزرگ‌شان قابل توجه بود. این گفت و گوها با ترکان تا سال ۵۷۶ میلادی به تعویق افتاد و حتی از دیدگاه رومیان نتایج مطلوب را در بر نداشت، با وجود آن، ژوستین از نخستین فرصت برای آغاز جنگ با ساسانیان در سال ۵۷۲ میلادی استفاده کرد و این بار ارمنستان مسأله‌ساز شد (Simocatta et al., 1986).

چنین بود که یک سفیر از جانب ترکان در سال ۵۶۸ میلادی نزد امپراتور ژوستین فرستاده شد تا برای اتحاد تجاری گفت و گو کند که در آن ترکان کنترل تجارت ابریشم را به دست گیرند. این شرایط موجودیت قلمرو ساسانی را به خطر می‌انداخت و به موجب آن ضربه سهم‌گینی به تجارت ساسانی می‌زد. سرانجام، با بخت و اقبال ساسانی چنین اتحادی بین ترک و بیزانس روی نداد (Brosius, 2006). رهبر این هیأت یک سغدی بود که قومی بودند تابع ترکان شده بودند و نام او مانیاخ^۲ بود که در آغاز تلاش کرد رابطه‌ای دوستانه با پارسیان برقرار کند

^۱. Menander protector

^۲. Maniakh چنین می‌نماید که نامی ترکی بوده باشد.

تا ابریشم خام را به مادها بفروشد. سیزابول^۱ موافقت کرد و سفرای سغدی را به رهبری مانیخ بفرستد. زمانی که آن‌ها نزد پادشاه پارس رفتند، اجازه خواستند تا ابریشم خام خود را بدون هیچ مزاحمتی در آن جا بفروشند. شاه پارس که از این درخواست خوشش نیامد، مایل نبود آنان دست رسی آزاد از آن جا به ناحیه پارس داشته باشند، و پاسخ آنان را تا روز بعد به تعویق انداخت. پس از چند روز معوقه، سغدیان اصرار بر دادن یک پاسخ داشتند، خسرو انجمنی را برای گفت و گو درباره این موضوع گرد هم آورد. کاتولف^۲ هپتالی که شاه به زن او تجاوز کرده بود و قبیله خود را به ترکان تسلیم کرده بود، به شاه پیش نهاد کرد که ابریشم را به آنان بازگرداند، اما آن را بخرد و بهای خوبی پرداخت کند و آن را پیش چشم سفرا بسوزاند تا او مرتکب یک بی عدالتی نشده باشد، اما آشکار خواهد بود که او مایل نیست ابریشم خام ترکان را استفاده کند. بنابراین، ابریشم سوزانده شد و سغدیان به وطن خود بازگشتند و از این رویداد ناخرسند گشتند.

زمانی که سغدیان آن چه را که رخ داده بود، به سیزابول گفتند، او خود سفرایی دیگر به پارس فرستاد؛ چرا که مایل بود روابطی دوستانه با آن‌ها و دولتش برقرار کند. زمانی که دومین هیأت ترکی رسید، شاه پس از گفت و گو با بلندپایگان و کاتولف، به واسطه ماهیت غیرقابل اعتماد سکاها^۳ تصمیم گرفت که این رابطه با ترکان کاملاً در تضاد با منافع پارسیان است. از این رو، شاه مصمم شد شماری از سفرا را مسموم کند تا آن‌ها از آمدن به آن جا سرباز زنند. بیش تر سفرای ترک جز سه تا چهار نفر با سم کشنده ریخته شده در غذاهای شان کشته شدند. گزارشی درمیان پارسیان وجود دارد که می‌گوید سفرای ترک را خشکی و بی آبی طاقت فرسای سرزمین پارس به قتل رساند، چرا که سرزمین ترکان بیش تر پوشیده از برف بود و آن‌ها نمی‌توانستند دور از چنین آب و هوایی زندگی کنند.

با این حال، سیزابول که مردی زیرک و باهوش بود، آن چه انجام شده بود را پذیرفت و دریافت که سفرا را خیانت و دسیسه کشته است. مانیخ، رهبر سغدیان از این فرصت استفاده کرد و به سیزابول اندرز داد که بهتر است ترکان دوستی با رومیان را ترویج کنند و ابریشم خام خود را برای آن‌ها بفروشند، زیرا آن‌ها استفاده بیش تری از ابریشم نسبت به سایر دیگر مردمان می‌کنند. مانیخ گفت که او خیلی مایل است تا با سفرای ترک همراه شود و به روش خودش بین ترکان و رومیان دوستی برقرار نماید. سیزابول به پیش نهاد او راضی شد و مانیخ را با شماری دیگری از سفرا همراه با احترام، هدایای ارزشمندی از ابریشم خام و یک نامه نزد امپراتور روم فرستاد. مانیخ نامه را گرفت و سفرش را در پیش گرفت. او از بسیاری جاده‌ها، سرزمین‌ها، بر کوه‌های سر به فلک کشیده، از راه دشت‌ها و جنگل‌ها و مرداب‌ها و رودخانه‌ها عبور کرد. سپس از قفقاز عبور کرد و سرانجام به بیزانس رسید (Blockley, 1985).

از این رو، تجارت در جاده ابریشم به طور نزدیک با سیاست در هم تنیده شده بود و شواهد آن درگیری ترکان، سغدیان، ایرانیان و بیزانسی‌ها با هم بود که چشم گیر هم هست. ترکان از دوران رسیدن‌شان به غرب آسیای مرکزی در تحول تجارت بین‌المللی به ویژه در منافع گسترده در تجارت ابریشم ذینفع بودند. این تجارت از سوی سغدیان از راه ایران راهبری می‌شد، اما به طور برجسته، این بخش از ایران، مسیر تجاری بود که بازرگانان سغدی آسیای مرکزی را با بیش ترین مشکلات مواجهه کرده بود (Moravcsik, 1958). سغدیان، یکی از اقوام ایرانی، نقش مهمی در این فرایند داشتند. این مردم بازرگان، مستعمرات تجاری از زیستگاه‌شان در ماوراءالنهر در سراسر جاده ابریشم از کریمه تا چین را بنیاد گذاشتند و مسئول تبادل کالاها، بن‌مایه‌ها و مذاهب بین ایران و روم بودند. گذشته از آن، سغد نقش سیاسی مهمی در شاهنشاهی استیسی ترکان در رابطه با ایران و چین و در خدمت این قدرت نوظهور در روابط بین دنیای روم و ساسانی ایفا می‌کرد. جنبه مشترک روابط

در منابع چینی یکی پندارند. مفسران متقدم تر او را با Chi-Te-Mi. همان سینجیو در منابع عربی است. اکنون او را معمولاً با ایستمی خاقان ترک یا چی-تی-می^۱ یکی پندارند. او فرمان روای ترکان غربی بود که با رومیان ارتباط داشت. Mokhan Kha فرمان روای دیگری به نام موکان خان

2. katulph

در اینجا سکاها به عنوان یک مترادف برای ترکان به کار نرفته است و نامی عام برای مردمان چادرنشین در اسکندیا در اوراسیا است. این دیدگاه که چادرنشینان غیرقابل^۳ اعتماد هستند، با رومیان هم خوانی داشت.

ساسانی و روم در رابطه با تهاجمات ملل استپی چادرنشین آشکار می‌گردد. هر دو تلاش می‌کردند تا این قبایل را به سمت خود جذب کنند، اما گاه گاه هم، هر دو هم دیگر را هم چون دژهایی از تمدن می‌دیدند تا همکاری برای فشار بر این مردم چادرنشین را تسهیل کند و این قبایل بودند که هر دو ناحیه را بارها مورد تاخت و تاز و تحقیر قرار داده بودند. نمونه این همکاری دو سویه، ساخت استحکامات دفاعی در گذرگاه داریال از راه قفقاز بود (Canepa, 2009).

از این رو، سغد نقش مهمی را در تجارت آسیای مرکزی ایفا می‌کرده است. تا سده چهارم و سوم پ.م، آن‌ها شروع به نفوذ در بخش شرقی آسیای مرکزی کرده بودند. شمار بسیاری مستعمرات سغدی پرجمعیت در نقاط گوناگون شرق ترکستان، دونهوانگ، چین و مغولستان وجود داشت و شمار بسیاری از بازرگانان سغدی در جانگ-آن، پایتخت تانگ در چین زندگی می‌کردند. بر طبق متون کشف شده در شرق ترکستان و متون موسوم به نامه‌های سغدی باستان، سغدی‌هایی دور از وطن پیوندشان را با سمرقند از دست ندادند (Pulleyblank, 1952). سغد در سال ۵۰۹ میلادی تحت فرمان روایی هپتالیان درآمد و از آن زمان سفارت‌های هپتالی از سمرقند (به ویژه کاروان‌های تجاری)، به چین فرستاده می‌شدند. چنین می‌نماید هپتالیان پس از پیروزی بر ساسانیان از جنوب به سغد آمده باشند. برای نخستین بار از زمان سلوکیان، سغد تحت یک قدرت دارای دولت متشکل و سازمان‌یافته با سپاه نظامی به جای فرمان روایان سغدی درآمد و این سپاه نیرومندتر از نیروی نظامی محلی بود. در تخارستان که قبایل هپتالی زندگی می‌کردند، سیاحان چینی از چادرنشینان و آدابشان گزارش می‌دهند، اما نویسندگان بیژانس، هپتالیان را به عنوان مردمان شهری با دولتی سازمان‌یافته معرفی می‌کنند (Enoki, 1959)؛ حتی، هپتالیان قلعه‌هایی مستحکم در هر دو مسیر رودخانه سرخاب در جنوب تخارستان بنیاد گذاشتند تا مسیرهای تجاری از بلخ تا بامیان را کنترل کنند. یک مسیر مهم از راه یک پادشاهی بومی به نام پادشاهی روب^۱ عبور می‌کرد، که شاه آن در منابع دوره اسلامی برای کمک به قتیبه در جنگ با نَزک ترخان، فرمان روای هپتالی شرق بلخ آمده است. این پادشاهی مسیر نواحی جنوبی سمنگان و شمال بامیان را در دست داشت (Yarshater, 1994).

زمانی که میراث هپتالیان بین ساسانیان و ترکان تقسیم شد (پس از شکست هپتالیان از متحدان ساسانی و ترک در سال ۵۶۰ میلادی)، سغد به ترکان رسید و دولت ترک در صدد برآمد تا جاده‌ها را امن کند و از سیاست مداران سغدی در بحث‌های تجاری پشتیبانی کند. زبان سغدی، زبان بین‌المللی جاده ابریشم پیش از سده ششم میلادی شده بود و زبان رسمی-اداری خانات یا خاقان‌ها در نیمه دوم سده ششم میلادی شد (Klyashtorny & Livshits, 1971).

مرحله جدید در تحول تجارت و روابط پولی با گردش پولی گسترده در سغدیانان همراه با قالب سکه برنزی بود که در وسط آن یک سوراخ مربعی وجود داشت. سکه‌های سمرقند، پنجیکند، پیکند، شماری مراکز دیگر به خوبی شناخته شده است. دراخمای نقره‌ای به تقلید از دراخمای ایرانی بهرام پنجم (۴۲۰-۴۲۸ میلادی)، ضرب می‌شد. نوشته‌ها معمولاً لقب فرمان روای بخارا را داشت، با وجود این، در سده هشتم آن‌ها در دیگر مراکز ضرب می‌شدند (Smirnova, 1981). در زمینه بازرگانی، سکه‌های نقره و مسی و به ندرت طلا در منطقه پهناوری جریان داشت. بیشتر پول در گردش در شهرها انجام می‌شد و شمار زیادی دراخمای نقره در ایران و کشورهای همسایه یافت شده است. در نواحی روستایی، دست مزد روستاییان، سربازان و مأموران، و حتی شماری مالیات‌ها با جنس پرداخت می‌شد. مالیات بدهی و مالیات کالا دولت را قادر می‌ساخت تا سهام زیادی از کالاهای اساسی به دست آورد که می‌توانست در زمان قحطی به کار گرفته شود (Chegini & Nikitin, 2012). سده هفتم و نیمه اول سده هشتم، اوج موفقیت فرهنگی-اقتصادی سغد پیش از اسلام بود. شواهد از اسناد دونهوانگ^۲، وجود مستعمرات بزرگ از بازرگانان سغدی را در شهرهای چینی تا اوایل سده چهارم میلادی آشکار می‌کند و این فرایند را کتیبه سنگی کراکوروم^۳

1. Rōb

2. Dunhuang

3. Karakorum

صحه می‌گذارد که بازرگانان سغدی در آن زمان در مسیرهای جنوبی از آسیای مرکزی تا دره هند در دادوستد چیرگی داشتند (Harmatta, 1994).

نقش جاده ابریشم در روابط تجاری بین ساسانیان و آلتاییان

جاده ابریشم نقش حیاتی در تاریخ و فرهنگ مردمان آسیای میانه داشته است. جاده ابریشم پدیده‌ای در جهت متحد کردن نواحی گوناگون دنیای باستان با یک نظام جهانی برای تبادلات ارزش‌های مردمی، پیوستگی‌های مردمان با نژاد، زبان و دین‌های گوناگون به مدت ۱۸ سده بوده است. همه ملل و همه کشورها در این نظام تجارت جهانی در هم تنیده و در سطوح مختلفی با هم ارتباط داشتند و سهمشان را در تحول روابط و تبادلات ارزش‌های معنوی و مادی ایفا کرده بودند (Amanbaeva, 2017).

تحركات چادرنشینیان در شرق احتمالاً در حرکت کاروان‌ها خلل ایجاد کرده بود، اما آثار کشف شده اشاره به این دارد که کالاها هنوز آزادانه از یک سرزمین به سرزمین دیگر در حال دادوستد بودند. بهترین شواهد از روابط تجاری بین‌المللی از بگرام، تاکسیلا و دالورزین-تپه می‌آید و در این جاها کالاها از چندین کشور وارد می‌شده است (Chegini & Nikitin, 2012). چنین گمان می‌رود که پیش از این در دوره هخامنشیان ابریشم از چین به ایران وارد می‌شده است. در زمان ساسانیان دو مسیر برای تجارت ابریشم استفاده می‌شده است؛ یکی از راه زمینی (هنوز جاده ابریشم نامیده می‌شود)، و دیگری مسیرهای آبی در حوالی سواحل آسیای جنوب شرقی. با وجود آن، مسیر آبی نسبت به راه زمینی کمتر رایج و هواره‌خواه داشته است (Bivar, 1970). ابریشم در اصل در کارگاه‌های سوریه-فینیقیه‌ای و چینی بافته می‌شد؛ در کنار، ابریشم بافته شده از چین، کیفیت بالای الیاف ابریشم خام که برای بافت طرح‌های ناب ساسانی وارد می‌شد، یک صنعت رقیب را به وجود آورده بود. کارگاه‌های شوش، جندی‌شاپور، و شوشتر برای تولیداتشان زبانزد بودند (Bivar, 1970; Ghirshman, 1954).

در واقع، روابط بین مردمان با پیشرفت پیوندهای تجاری گسترش یافت. در این رابطه، جاده ابریشم یکی از مهم‌ترین آنان بود. گاه، این جاده را به عنوان چیزی شبیه به شاهراه امروزی می‌دانند که کشورهای مختلف را به هم پیوند می‌دهد، اما این جاده به جای این که یک مسیر خاص باشد، در واقع یک نظام از جاده‌ها است و مسیرهای اصلی که آنان در آن با هم ارتباط دارند. جاده‌های مکمل هم نزدیک به جاده‌های اصلی در محدوده هر آبادی و کشور بنیان گذاشته شده و در کنار آن، هم مسیرهای زمین و هم مسیرهای آبی وجود داشت. کل این شبکه ارتباطی -از چین تا مدیترانه، تاگستره‌ای از دریای زرد تا مرکز مدیترانه، از اورال جنوبی تا اقیانوس هند- جاده ابریشم را شکل می‌داد (Harmatta, 1994; Raschke, 1978). به همسایگی در آمدن ترکان غربی با ایران هم زمان با پادشاهی خسروانوشیروان که یکی از لایق‌ترین و قدرتمندترین شاهنشاهان ساسانی بود، اتفاق افتاد. ایستمی خان، فرمان‌روای ترکان غربی تلاش می‌کرد اقتصاد منطقه به ویژه کنترل جاده ابریشم را در دست گیرد. همین مسأله باعث ایجاد تنش بین ایرانیان و ترکان شد. علاوه بر این، ترکان مرزهای شرقی هم ایران را مورد تجاوز و تاخت و تاز قرار می‌دادند (Yarshater, 1994).

در سده دوم و اول پ.م، جاده ابریشم دو شاخه از راه شرق ترکستان در غرب آسیای مرکزی و سپس از جنوب تا هند و در غرب از راه ایران و میان رودان تا انتاکیه داشت. به دلایل سیاسی و به واسطه تغییرات آب و هوایی، شبکه ارتباطی بین شهرها تغییر می‌کرد و در نتیجه آن مسیر جاده‌ها عوض می‌شد. از سده پنجم تا هفتم میلادی سه جاده از راه شرق ترکستان در جریان بود. جاده شمالی منتهی به دریاچه ایسبک-کول می‌شد و سپس به سمت غرب در امتداد سواحل شمالی دریای کاسپین، قفقار و دریای سیاه تا آسیای صغیر و بیزانس پیش می‌رفت. جاده میانی از زمین‌های پست تورفان و حاشیه شمالی حوضه تاریم در مسیر دره فرغانه، سمرقند، بخارا و مرو عبور می‌کرد و سپس

¹ . استان پنجاب پاکستان

از راه ایران به شرق مدیترانه می‌رسید. جاده جنوبی از ناحیه لوب نور^۱ از راه خُتن و وخان^۲ تا تخارستان، بامیان، و شمال غرب هند در جریان بود و سپس از راه دریا در امتداد اقیانوس هند تا مدیترانه جریان داشت. هم‌چنان که یک منبع چینی گزارش داده، جاده‌هایی از هر کشور در جریان بوده، به نوبت در مسیرهای جنوبی و شمالی حکم تقاطع را داشتند و احتمال است این جاده‌ها به هر نقطه‌ای منتهی شده باشد (Harmatta, 1994; Raschke, 1978). در واقع، یک تجارت حمل و نقلی از ادویه‌جات از چین تا عربستان وجود داشته و ناردین و فلفل از هند صادر می‌شده است. تجارت بین‌المللی، رشد مستعمرات بازرگانی چون یهودیان و سوری‌های را به همراه داشته که خودشان تا اقصی نقاط دور هند، ترکستان، بریتانی^۳، و دریای سیاه بنیان گذاشته شده بود. منزلگاه‌های صادراتی بیش از پیش خصوصی شد و معاملاتشان منحصر به غله، گله و کالاهای تولیدشده شد (Ghirshman, 1954).

مسیر و مال‌رو بسیاری از جاده‌های اصلی و فرعی احراز شده است و گه‌گاه، آن‌ها ردپا و آثار غیرمنتظره‌ای به جا گذاشته‌اند؛ برای نمونه، ایستگاه‌هایی برای مسافران در کوه‌های سربه فلک کشیده در گیلگیت پاکستان کشف شده است. در کنار آن، پرستشگاه‌هایی وجود داشته تا مسافران نیایش کنند. در این جا سنت نگاره‌کندی یا کتیبه‌نویسی (یک گونه دفتر ثبت مهمان‌پذیری)، بر یکی از صخره‌ها کشف شده است. بیشتر از ۱۰ هزار نگارکند صخره‌ای در جاده کرکوروم کشف شده و در کنار آن، ۱۵۰۰ کتیبه به ۱۷ زبان و ۲۴ خط کشف شده که بالاترین تعداد آن به زبان‌های ایرانی میانه به ویژه سغدی است (Litvinsky, 1989, 1996).

مبادلات کالا بین ساسانیان و آلتاییان

توصیف جاده ابریشم برای این مسیر شاید یک نام غلطی بوده باشد؛ چرا که به جز ابریشم کالاهای بسیاری در این مسیر دادوستد می‌شد. کالاهای یاقوتی، برنزهای چینی چون آینه‌ها، کاغذ و کالاهای دیگر از شرق آسیا به غرب فرستاده می‌شد. این مسیر آن چنان که گمان می‌رود به هیچ وجه جاده یک طرفه نبوده و یک جریان یک نواخت از کالاها از مدیترانه و آسیای مرکزی به شرق و چین دادوستد می‌شده است. مال‌التجاره شامل پارچه، کالاهای نقره‌ای، سکه‌ها، طلا، مصنوعات زرین، سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی، کالاهای شیشه‌ای و دام می‌شده است. هم‌چنین، مبادلات چشم‌گیری بین مردن در جریان بوده است (Livshits & Lukonin, 1964).

صعود و پیشرفت ناگهانی در اقتصاد بومی توانست سود و منفعت حاصل از تجارت خارجی را هم به جیب بازرگانان مهاجر و هم مردمان سغد بریزد. بافته‌های ابریشمی در کشور در اواخر سده ششم و اوایل سده هفتم آغاز شد و ابریشم سغدی تا سده بعدی نقش مهمی در جاده ابریشم ایفا می‌کرد (Yerusalimskaya, 1972). از سده ششم تا هفتم میلادی، "مسیر پوستین خز" تا شمال غرب اروپا در دست بازرگانان سغدی و خوارزمی بود هم‌چنان که در نوشته‌های مالکان خوارزم و سغدی بر ظروف نقره‌ای بیزانسی و ایرانی آمده، این ظروف به جای پوستین خز وارد می‌شدند (Livshits & Lukonin, 1964).

مؤلفان برپایه منابع نوشتاری چینی، از زربافت‌های پارسی تجلیل می‌کنند که توصیفی سربسته از الگوهای تزئینی ارایه می‌دهند و هرگز آشکارا به گلوله‌های مرواریدی اشاره نمی‌کنند. در وایگونگ گوجی^۴ (اسناد نواحی غرب درباره تاریخ خاندان‌های جنوبی)، در این بخش به هپتالیان اختصاص دارد و اشاره‌هایی به زربافت‌های پارسی در ۵۲۰ میلادی در دربار لیانگ^۵ شده است (Harade, 1969). این احتمال وجود دارد که تعریف زربافت پارسی در ادبیات چینی برای هر منسوجاتی آمده از غرب درست از آغاز سده ششم میلادی به کار می‌رود. نکته جالب

1. Lop Nor

2. Wakhan

4. Weigong Guwuji

5. Liang

۲. در شمال فرانسه

توجه این که در این دوره، روابط درمیان خاندان‌های چینی و ایران ساسانی دارای یک وقفه‌ای شد که علت آن سدهای ساخته شده به وسیله هیتالیان بوده و در پی آن، جای شگفتی است که کالاهای آمده از پارس یا ایران می‌توانست با احتیاط به چین برسد. چنین پارچه‌هایی در سغدینا تولید می‌شدند که فنون پرورش کرم ابریشم را دست کم از سده ششم میلادی شناخته بود (Daffina, 1985). از سوی دیگر، چینی‌ها پیوسته چنین منسوجاتی را پیش از رسیدن هیتالیان، زربافت پارسی می‌نامیدند و غیر ممکن است همین سغدیان، کالاهای شان را به عنوان تولیدات پارسی فروخته باشند. هم چنین، احتمال دارد که هیتالیان، سدهی احداث نکرده باشند، اما برای مأموریت‌های سیاسی و دلالان ساسانی و کالاهایی که از پارس می‌آمدند و مشمول قانون مالیات می‌شدند، تحویل آن‌ها بسیار گران می‌بود. مارشاک بر این باور است که ابریشم‌های سغدی از کیفیت پایین‌تری برخوردار بودند. از این رو، اطلاعات به دست آمده از منابع چینی را می‌توان درست پنداشت (Marshak, 2001). چندین منسوجات در آستانه (پایتخت قزاقستان)، یافت شده که احتمالاً در همین دوره از سازه‌های یادبودی از خاندان‌های شمالی تولید شده است (شاید واحه تورفان)، که می‌تواند به سان الگوهای اولیه گلوله مرواریدی پنداشته شود که در الگو پارچه‌های گونه سغدی-ترفانی وجود دارد. یک قطعه ابریشم در گور ۱۸ آستانه (تاریخ ۵۸۹ میلادی)، بازیافت شده که مدالیون نه کاملاً گرد را با مرواریدهای سبک کوچک همراه با گوهرآلات نشان می‌دهد و عناصر گل و بوته با نقطه و دو بوته صلیبی در حاشیه دارد. شماری از ابریشم‌های بازیافت شده در آستانه، به شیوه زربافت یافته شده و موضوعات مجزایی را درون مدالیون نشان می‌دهد، و یک برابری دقیق را با تولیدات پارچه‌ای در نقاشی‌های افراسیاب به تاریخ سده هفتم را نشان می‌دهد (Riboud, 1976; Yokohari, 1991).

این امکان هم وجود دارد که شماری منسوجات باارزش به چین از پادشاهی زردشتی در مازندران وارد شده باشد که وارث سیاست و فرهنگ ساسانی بودند. منابع تانگ گزارش می‌دهند که شماری هیأت‌هایی که به دربار چین وارد می‌شدند، از آن جا خراج پرداخت می‌کردند (Maejima, 1981). در این ناحیه، پیوسته تولید کالاهای گران و مجلل به سنت ساسانی تعلق داشته است و در این میان، به ویژه می‌توان از منسوجات نام برد. اما، این پادشاهی در زمان فروپاشی دولت ساسانی قد علم کرد و در نیمه دوم سده هشتم میلادی به حیات خود پایان داد؛ یعنی درست زمانی که الگوهای مدور مرواریدی پیش از این شناخته و گسترش یافته بودند. چنان چه هیأت‌هایی از مازندران با ابریشم‌های گران بها به دربار تانگ رفته باشند، بسیار محتمل است که این هیأت‌ها از نواحی آسیای مرکزی رفته باشند که نمایندگان آخرین پارسیان بودند که در مسیرشان به چین تسلیم عرب‌ها نشده بودند (Melekian-Chirvani & Watson, 1976).

از سوی دیگر، سرامیک‌های تجملی، ظروف شیشه‌ای، منسوجات، عنبر و کاغذ، کالاهای وارداتی بودند و یک حمل و نقلی تجاری در ادویه‌جات از چین و عربستان وجود داشت. با وجود این، جایگاه ایران هم چون یک دلال بود که از ارزش کالاهای تجاری سود می‌برد. یافته‌های باستان‌شناسی از بگرام که می‌تواند به اوایل دوره ساسانی نسبت داده شود، اشاره به مجامعی برای حمل و نقل کالاهایی چون ظروف شیشه‌ای و مهره‌های شیشه‌ای، عاج و مصنوعات فلزی دارد. یافت سکه‌های ساسانی از چین، کاربرد نقره ایرانی را نشان می‌دهد، با وجود آن، این موضوع ثابت نمی‌کند که واردات ساسانی از چین منجر به تولید انبوه سکه‌های نقره‌ای شده است (Bivar, 1970).

در طی سده هفتم میلادی، یک فن بافتنی موسوم به بافت ابریشمی با نقره و طلا (روباخت ترکیبی پارچه جناغی)، رایج بود که در اصل از خارج به چین آمد و از غرب معرفی شد و در منسوجات زینجیانگ بسیار به کار می‌رفت (Meister, 1970). موضوعات در طرح‌های مدالیون و دیگر بافت‌های گلوله‌ای یک گمان را به ذهن می‌آورد که زیستگاه و منشاء بیش تر این منسوجات گران بها آسیای مرکزی و در واقع سغد یا مستعمرات سغدی در آسیای مرکزی بوده است. در کنار آن، یک گروه از قطعات ابریشمی با بن‌مایه‌های ایرانی در بخش‌هایی از چین امروزی و در نارا^۱ (ژاپن)، یافت شده که تحول ماهرانه و خالص را در طرح‌های مدور نشان می‌دهد که در هنر ساسانی و چینی و دیگر منسوجات

^۱. Nara

از زینجیانگ نمایان است. شماری از دانشمندان، این ابریشم‌های به کار رفته به وسیله بافندگان چینی را بسیار متأثر از مضامین ایرانی و بیش تر از هنر ساسانی می‌دانند (Riboud, 1976).

روی هم رفته، یک جریان پیوسته از زوار بودایی از چین و دیگر نواحی به هند و از هند مسافرت می‌کردند و به نوبت، مبلغین بودایی از هند به نواحی دوردست آسیای مرکزی سفر می‌کردند. سندی یافت شده از مرو دارای خلاصه‌ای از کارهای بودایی اثر یک مبلغ بودایی از گیلگیت درباره کار خودش است. بازرگانان چینی کالاهای شان را دادوستد می‌کردند و انواع کتب درباره چنین فعالیت‌هایی تا غرب در شمال قفقاز یافت شده است. از این رو، جاده ابریشم هم برای دادوستد کالاها و هم ردوبدل کردن عقاید به کار می‌رفت (Litvinsky, 1989, 1996).

نتیجه‌گیری

همان گونه که آمد فرضیه‌های مقاله مبتنی بر این بود که آلتایی‌های مهاجرت کرده به مرزهای شرقی شاهنشاهی ساسانی شامل چه قبایلی می‌شده است؟ پیامدهای روابط تجاری ساسانیان با آلتاییان چه بوده؛ نقش جاده ابریشم در این مبادلات تا چه اندازه بوده؛ و در پایان چه کالاهای تجاری در این مبادلات نقش داشته است.

آشکار شد که هون‌ها، هپتالیان، کیداریان و ترکان از قبایل آلتایی بودند که به مرزهای شرقی شاهنشاهی ساسانی مهاجرت کردند و با آنان ارتباط برقرار کردند. نخست، این قبایل خود را جای‌گزین دولت‌های پیشین آسیای مرکزی و سپس وارد روابط سیاسی و آنگاه روابط تجاری-اقتصادی با ساسانیان شدند. هر یک از قبایل آلتایی که در آغاز روابط سیاسی با ساسانیان برقرار کردند، با در دست گرفتن اوضاع منطقه شروع به روابط تجاری با دول منطقه هم کردند و اندک اندک در مسیرهای تجاری چون جاده ابریشم، عبور و مرور کالاها را در دست گیرند. از این راه و روش بود که هر یک درصد جذب متحدی بودند و این مسیر نقش بسزایی میان قبایل آلتایی و دو دولت بزرگ ساسانی و روم ایفا کرد. جاده ابریشم هم چنان که مشاهده شد هم مسیر تبادلات باورها و مبلغان مذهبی و هم کالاهای ارزشمندی بود که از این میان نخستین جایگاه را ابریشم و منسوجات ابریشمی و سپس کالاهای لوکس و تجملاتی داشته است.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی‌رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

References

- Al-Ka'bi, N. (2016). *A Short Chronicle on the End of the Sasanian Empire and Early Islam 590-600 AD*. Gorgias Chronicles of Late Antiquity.
- Amanbaeva, B. (2017). *Cultural heritage of the Kyrgyz section of the Great Silk Road*. http://kghistory.akipress.org/unews/un_post
- Antela-Bernardez, B., & Vidal, J. (2016). *Central Asia in Antiquity: Interdisciplinary Approaches*. UK: Bar Publishing Oxford.
- Beckwith, C. (2009). *Empires of the Silk Road, a History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400829941>
- Bivar, A. D. H. (1970). *Trade between China and the Near East in the Sassanian and Early Muslim Period*. University of London.
- Blockley, R. C. (1985). *The History of Menandr the Guardsman*. Great Britain: Francis Cairns Publications Ltd.
- Brosius, M. (2006). *The Persians, an Introduction*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Burgan, M. (2010). *Great Empires of the Past, Empires of Ancient Persia*. London: Chelsea House Publisher.
- Canepa, M. P. (2009). *Two Eyes of the Earth, Art and Ritual of Kingship between Rome and Sasanian Iran*. Berkeley and London: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/california/9780520257276.001.0001>
- Chegini, N. N., & Nikitin, A. V. (2012). *Sasanian Iran, Economy, Society, Arts and Crafts*. New York.
- Czapliecka. (1973). *The Turks of Central Asia, in History and at the Present Day*. London and Dublin: Curzon Press Ltd.
- Daffina, P. (1985). La Persia sasanide secondo le fonti cinesi. *Rivista di Studi Orientali*, LVII.
- Daryae, T. (2009). *Sasanian Persia, the Rise and Fall of an Empire*. New York: I.B. Tauris & Co Ltd. <https://doi.org/10.5040/9780755694174>
- Dignas, B., & Winter, E. (2007). *Rome and Persia in Late Antiquity, Neighbours and Rivals*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619182>
- Enoki, K. (1959). *On the Nationality of the Hephthalites*.
- Farrokh, K. (2007). *Shadow in the Desert, Ancient Persia at War*. New York: Osprey Publishing.
- Fisher, G. (2011). *Between Empires, Arabs, Romans, and Sasanians in Late Antiquity*. Oxford: Oxford University Press.
- Frye, R. N. (1983). *The Political History of Iran under the Sasanians* (Vol. 3). <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521200929.006>
- Frye, R. N. (2007). *History of Ancient Iran*. Tehran: Tus Publications.
- Gabain, A. V. (1999). *Irano-Turkish relations in the late Sassanian period* (Vol. 3).
- Garwath, G. R. (2005). *The Persians*. Australia: Blackwell Publishing.
- Ghirshman, R. (1954). *Iran from the Earliest Times to the Islamic Period*. London: Penguin Books.
- Greatrex, G., & Lieu, S. N. C. (2002). *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Grousset, R., & Mikadeh, A. (1988). *The Empire of the Desert Nomads*. Tehran: Book Translation and Publishing Company.
- Harade, H. (1969). A Few Problems Concerning Designs of Chinese Decorative Arts of the T'ang Dynasty. *Acta Asiatica*, 17, Bulletin of the Institute of Eastern Culture.
- Harmatta, J. (1994). *History of Civilizations of Central Asia, the Development of Sedentary and Nomadic Civilizations 700 BC to 250 AD*. UNESCO Publishing.
- Henning, W. B. (1977). The Data of the Soghdian Ancient Letters. *Acta Iranica*, 2nd series, Vol. 6.
- Hostler, C. W. (1993). *The Turks of Central Asia*. Connecticut, London: Praeger Publisher.
- Klyashtorny, S. G., & Livshits, V. A. (1971). Sogdiyskaya nadpis' iz Buguta. *Strany i narody Vostoka*, 10.
- Lazaridis, I. N., Patterson, A., & et al. (2014). *Ancient human genomes suggest three ancestral populations for present-day Europeans*. New York: Brill.
- Litvinsky, B. A. (1989). *Gilgit Epigraphic-Petroglyphic Complex and its Significance*. Moscow.
- Litvinsky, B. A. (1996). *The story of Civilizations of Central Asia* (Vol. 3). New York: UNESCO Publishing.
- Livshits, V. A., & Lukonin, V. G. (1964). Srednepersidskie i sogdiyskie nadpisi na serebryanykh sosudakh. *Vestnik Drevney Istorii*(No. 3).
- Maejima, S. (1981). The Zoroastrian Kingdoms in Māzandarān and the T'ang Empire. *Acta Asiatica*, 41, Bulletin of the Institute of Eastern Culture.
- Marcellinus, A., & Rolfe, J. C. (1935). *Ammianus Marcellinus* (Vol. Vol I). London: William Heinemann LTD.
- Marshak, B. I. (2001). La thématique sogdienne dans l'art de la Chine de la seconde moitié du VIe siècle. *Compte Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, fasc. 1. <https://doi.org/10.3406/crai.2001.16256>
- Meister, M. (1970). The Pearl Roundel in Chinese Textile Design. *Ars Orientalis*, 8.
- Melekian-Chirvani, A. S., & Watson, W. (1976). *Iranian Silver and Its Influence in T'ang China*. Oxford.
- Menander, & Blockley, R. C. (1985). *The History of Menander the Guardsman*. Great Britain: Francis Cairns Publications.

- Moravcsik, G. (1958). *Byzantinoturcica* (Vol. Vols. 1-2). Berlin.
- Procopius, & Dewing, H. B. (1914). *History of the Wars*. London: William Heinemann.
https://doi.org/10.4159/DLCL.procopius-history_wars.1914
- Pulleyblank, E. (1952). A Soghdian Colony in Inner Mongolia. *TP*, 41. <https://doi.org/10.1163/156853252X00094>
- Raschke, M. (1978). *New Studies in Roman Commerce with the East* (Vol. Vol. 2). Berlin.
<https://doi.org/10.1515/9783110843958-004>
- Riboud, K. (1976). A Newly Excavated Caftan from the Northern Caucasus. *Textile Museum Journal*, IV(3).
- Rice, T. T. (1965). *Ancient Arts of Central Asia*. New York: Washington: Frederick A. Praeger Publishers.
- Sauer, E. W. (2017). *Sasanian Persia between Rome and the Steppes of Eurasia*. Edinburgh University Press.
<https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474401012.001.0001>
- Simocatta, T., Whitby, M., & Whitby, M. (1986). *The History of Theophylact Simocatta*. Oxford: Clarendon Press.
- Sinor, D., Klyashtorny, & Litvinsky, B. A. (1966). *The Türk Empire*. New York: UNESCO.
- Smirnova, O. I. (1981). *Svodniy katalog sogdiyskikh monet. Bronza*.
- Yarshater, E. (1994). *Cambridge History of Iran: The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods* (Vol. 3). Tehran: Amir Kabir Publications.
- Yerusalimskaya, A. A. (1972). *K slozheniyu shkoly khudozhestvennogo shelkotkachestva v Sogde*. Leningrad.
- Yokohari, Y. (1991). *An Essay on the Debut of the Chinese Samit Based on the Study of Astana Textiles* (Vol. XII).